

HİZBULLAH - İRAN İLİŞKİLERİ

Nail Elhan

Telif Hakkı

Telif Hakkı © 2019 İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Editör : Umut Bařar

Grafik Tasarım : Hüseyin Kurt

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04
e-posta : info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

Hizbullah - İnan İlişkileri

Hezbollah - Iran Relations

روابط حزب الله لبنان و ايران

Yazar Hakkında

Nail Elhan

Lisans derecesini Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden, yüksek lisans derecesini de aynı üniversitenin Orta Doğu Araştırmaları Bölümünden “The Influence of Iranian Revolution in Turkey: Iran-Inspired Islamism” başlıklı teziyle alan Nail Elhan, bu üniversitenin Uluslararası İlişkiler Bölümünde “Capturing Lebanon While Liberating Syria: Hezbollah and the Civil War in Syria” başlıklı doktora tezine ilişkin çalışmalarını sürdürmektedir. Elhan’ın ilgi alanları arasında Ortadoğu siyaseti başta gelmek üzere milliyetçilik ve İslamcılık bulunmaktadır. Elhan, ileri seviyede İngilizce ve orta düzeyde Farsça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Özet	3
Giriş.....	4
1. Şiiilerin Radikalleşme ve Siyasallaşma Süreci	5
2. Hizbullah'ın Kuruluşu ve Dönüşümü.....	7
3. Hizbullah-İnan İlişkisi	10
3.1. İdeolojik/Dinî Dayanak	11
3.2. Stratejik Bağ	12
Sonuç	13
Kaynaklar	15

TABLO

Tablo-1. Hizbullah Hakkında Olumsuz Görüşler.....	5
---	---

ÖZET

- Hizbullah'ı ortaya çıkaran faktörler yerel ve uluslararası etkenlerden kaynaklanmıştır ve örgüt bu etkilerin Lübnanlı Şiileri siyasallaştırmasının somut bir ürünüdür.
- Lübnan'da İslami bir devlet kurma iddiası ile ortaya çıkan ve mevcut siyasal sistemi kabul etmeyen Hizbullah, zaman içerisinde sisteme dâhil olarak daha ılımlı politikalar izlemeye başlamıştır.
- Hizbullah-İran ilişkileri, 1970'li yılların sonuna dayanmaktadır ve İran'ın Hizbullah'a olan finansal, askerî ve siyasi desteği o yıllardan günümüze kadar etmektedir.
- Lübnanlılaşma politikası çerçevesindeki program ve retorikine devam ettiğini iddia etse de Hizbullah'ın Suriye iç savaşındaki rolü; onun Lübnan içindeki meşruiyetinin sorgulanmasına ve İsrail'e karşı direniş hedefini yitirdiği iddialarının ve İran ile ilişkilerine dair eleştirilerin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.
- İran'ın desteği her ne kadar Hizbullah'ı İran'a karşı daha bağımlı bir pozisyona soksa da örgütün siyasi bir aktör olarak Lübnan'daki rolü, onun İran'ın bir uydusu ya da uzantısından ibaret olmadığını kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hizbullah, İran, İran Devrimi, Suriye İç Savaşı, Direniş Cephesi.

SUMMARY

- Hezbollah emerged as a result of local and international factors, and the organization is a concrete product of the subsequent politicization of the Lebanese Shiites.
- Although Hezbollah had, in the beginning, aimed at forming an Islamic state in Lebanon by rejecting the existing political system, it gradually accommodated into the system and took part in legal political processes in the country.
- Relations between Hezbollah and Iran date back to the end of the 1970s, and Iran's financial, military and political support for Hezbollah has been continuing since then.
- Although Hezbollah claims to have continued its program and rhetoric regarding its Lebanonization project, its role in the civil war in Syria has raised questions about its legitimacy in Lebanon, its loss of sight of resistance against Israel, and its relations with Iran.
- Although Iran's support for Hezbollah has placed the organization in a more dependent position against Iran, its role as a Lebanese actor in Lebanon requires to discuss it beyond its being a puppet of Iran.

Keywords: Hezbollah, Iran, Iranian Revolution, The Civil War in Syria, The Resistance Front.

چکیده

- فاکتورهای ایجاد کننده حزب الله متاثر از عوامل داخلی و بین المللی بوده و این سازمان محصول مشخص این تاثیرات در روند سیاسی شدن شیعیان لبنانی است.
 - حزب الله که در آغاز با هدف تشکیل یک دولت اسلامی در لبنان ظاهر شده و به رد نظام سیاسی موجود پرداخته بود در طی زمان با ورود به نظام سیاسی لبنان شروع به پیروی از سیاست های میانه رویانه تر کرده است.
 - آغاز روابط ایران و حزب الله به سالهای پایانی دهه ۷۰ میلادی باز می گردد. ایران از آن هنگام تاکنون به حمایت های مالی، نظامی و سیاسی خود از حزب الله ادامه داده است.
 - گرچه حزب الله اذعان می کند که رویکرد و برنامه های خود را همچنان در جهت سیاست های این سازمان بعنوان یک گروه لبنانی پیگیری میکند ولی با این وجود نقش این گروه در جنگ داخلی سوریه موجب زیر سوال قرار گرفتن مشروعیت آن در لبنان شده و این سازمان را هدف اتهامات در زمینه دور شدن از هدف مبارزه با اسرائیل قرار داده است. همچنین انتقادات زیادی را در مورد روابط سازمان با ایران در پی داشته است.
 - با وجود اینکه حمایت های ایران از حزب الله موجب وابستگی این سازمان به ایران شده ولی باز هم نقش این سازمان بعنوان یک گروه سیاسی در لبنان نشانگر این اینست که این سازمان چیزی بیش از یک گروه دست نشانده ایرانی است.
- کلید واژه ها:** سوریه، بازسازی، ایران، روسیه.

Giriş

Ortadoğu'da geniş bir çevre tarafından İsrail'in Lübnan ve Filistin'e karşı izlediği agresif politikaların karşısında duran bir "direniş hareketi" olarak tanınan Hizbullah'ı,¹ Olivier Roy üç katmandan oluşan dinî-politik bir parti olarak tanımlamaktadır: "Lübnan'ın Şii nüfusunu temsil eden dinî bir parti, İsrail işgaline karşı mücadele eden milliyetçi ve siyasal bir oluşum ve İran ve Suriye'yle birlikte 'Direniş Cephesi'ni oluşturan bir örgüt" (2008: 103). İran ile bağlantıları, örgüt hakkında olumsuz görüşleri beslese de İsrail'e karşı yürüttüğü savaş ve askerî başarıları Hizbullah'ın Ortadoğu'da geniş bir çevrede saygınlığının ve tanınırlığının artmasını sağlamıştır. Ancak Suriye iç savaşının başlamasıyla birlikte örgütün İran ile olan ilişkileri İsrail'e karşı yürüttüğü savaşın önüne geçmiştir. Örgütün İsrail karşıtı politikasıyla bölgede kazandığı itibar ve şöret, yerini mezhepçilikle anılan bir duruma bırakmıştır. Hizbullah'ın Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşa dâhil olmasıyla beraber, daha önceki yıllarda İsrail'e karşı yürüttüğü savaşın "gölgesinde kalan" İran ile ilişkileri ve buna bağlı olarak "İran'ın bölgedeki taşeronu", "Şii hilalinin Lübnan'daki uzantısı" olduğu yönündeki iddialar yeniden canlanmıştır. Her ne kadar kendisini Lübnanlı ulusal bir aktör olarak tanımlasa ve "Lübnanlılaşma" projesi çerçevesindeki program ve retoriğine devam ettiği görülse de Hizbullah'ın Suriye iç savaşındaki rolü, onun Lübnan içerisindeki meşruiyetinin sorgulanmasına ve İsrail'e karşı direniş hedefini yitirdiği iddialarının ve İran ile ilişkilerine dair eleştirilerin yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.

Mezhepçilik ve İran ile yakın ilişkiler bağlamında Hizbullah üzerindeki bu olumsuz görüş, yapılan anketlerde de kendisini göstermektedir. Pew Araştırma Merkezinin (PRC) 2014 yılında yaptığı araştırmalara göre 2006'da İsrail ile yapılan savaştan Suriye iç savaşına rejimin safında müdahil olmasına kadar geçen süre içerisinde

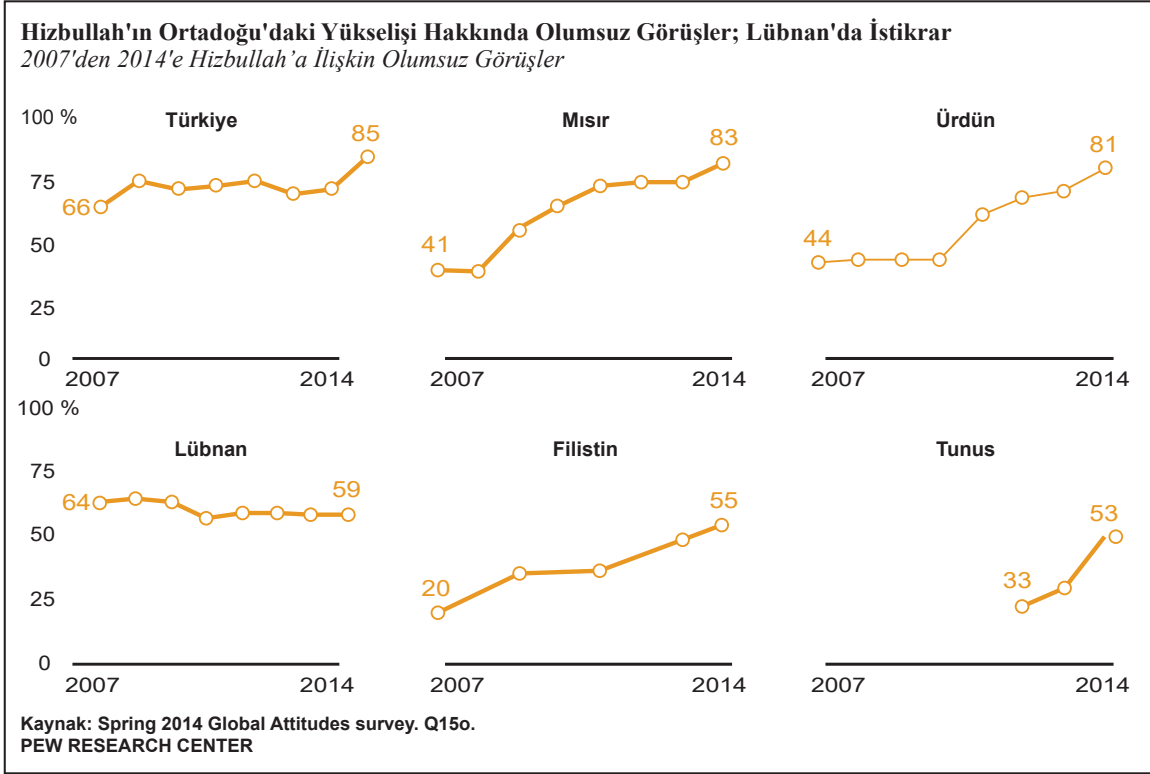
¹ Hizbullah, "Allah'ın partisi" anlamına gelmekte olup isminin kaynağı olarak Maide Suresi'nin 54-56. ayetleri gösterilmektedir. Ayete göre "Allah'ı, Resul'ünü ve inananlarını dost edenler bilmelidir ki Allah'ın tarafını tutanlar (Hizbullah) hiç kuşkusuz zafer kazanacaklardır".

Hizbullah konusunda, farklı ülkelerdeki kamuoyu olumsuz yönde etkilenmiş ve Hizbullah'a dair olumsuz görüşlerde büyük oranda artış olmuştur.² PRC'nin 2007-2014 yılları arasında kapsayan araştırmasına göre Hizbullah aleyhindeki görüşler Türkiye'de yaklaşık %20, Mısır'da yaklaşık %40, Filistin'de yaklaşık %35, Ürdün'de yaklaşık %40 ve Tunus'ta yaklaşık %20 oranında artmıştır (Tablo-1). Lübnan'da ise kayda değer bir değişiklik gözlemlenmemektedir. Suriye'deki iç savaşın Lübnan'a da sıçraması ve Hizbullah'ın savaşın Lübnan'a sıçramasını engellemek için iç savaşa müdahil olduğu gibi düşüncelerin özellikle Hristiyanlar ve Şiiiler arasında yaygın olması gibi gerekçelerle olsa gerek Hizbullah'a olan desteğin az da olsa arttığı görülmektedir. Görüldüğü üzere Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa rejim safında dâhil olması, bölgede olumsuz bir algı yaratmıştır. Artan bu olumsuz görüşlerle birlikte, Hizbullah'ın İsrail'e karşı mücadelesi geri planda kalırken İran ile olan ilişkileri ve mezhepçilik yaptığı iddiaları ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu bağlamda Hizbullah'ın kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisinde İran ile geliştirdiği ilişki önemli bir araştırma konusudur. Bu çalışmada, Hizbullah'ın İran ile olan ilişkileri Lübnan bağlamında ele alınmış, İran'ın örgütün kuruluşunda, Lübnan siyasetindeki konumunda ve İsrail'e karşı yürüttüğü savaştaki rolü ve etkisi ideolojik/dinî dayanak ve stratejik hesaplamalar olmak üzere iki başlık altında irdelenmiştir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Hizbullah'ın kuruluşuna kadar geçen süre zarfında Lübnan Şii cemaatinin radikalleşme ve siyasallaşma süreçlerine etki eden faktörler kısaca ele alınacaktır. Bu bölümde, Şiiilerin uluslararası hadiselerden ve Lübnan'daki yerel gelişmelerden etkilenerek radikalleştikleri üzerinde durulacaktır. İkinci bölüm, bu radi-

² Hizbullah'a Arap dünyasının verdiği desteği 2000 yılında İsrail'in Lübnan'dan çıkarılması sürecine kadar götürmek mümkündür. Hatta bu süreçte, Arap şairler tarafından İsrail'e karşı direniş ve Hizbullah'ın bu direnişteki rolüne ilişkin Hizbullah'ı öven şiirler yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için; Atef Alshaer (2014). "The Poetry of Hizbullah" L. Khatib, D. Matar ve A. Alshaer, *The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication* içinde (ss. 119-152). Londra: Hurst & Company.

Tablo-1. Hizbullah Hakkında Olumsuz Görüşler

kalleşme ile Hizbullah'ın kuruluşu arasındaki bağlantıyı ele alacaktır. Bu bölümde, Hizbullah'ın kuruluşundan sonraki süreç içerisinde radikalizmden "Lübnanlılık" a evrilen dönüşümü üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise Hizbullah'ın İran ile olan ilişkileri dinî/ideolojik ve stratejik olmak üzere iki başlık altında toplanarak incelenecektir.

1. Şiilerin Radikalleşme ve Siyasallaşma Süreci

Hizbullah'ın kuruluşunun analiz edilebilmesi için öncelikle Lübnan'da yaşayan Şiilerin, Lübnan devletinin kuruluşundan sonra geçirdikleri sosyoekonomik ve siyasi evrelerin kısaca ele alınması ve zaman içerisinde radikalleşmelerinin arkasında yatan sebeplerin üzerinde durulması gerekmektedir.

Lübnan'daki Şiilerin radikalleşmelerinde Lübnan siyasal sisteminin yarattığı sosyoekonomik sorunların ve İsrail-Filistin Savaşları'nın iki büyük etken olduğu söylenebilir. Osman-

lı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından Lübnan, Fransa'nın yönetimine girmiştir. 1926 yılında hazırlanan Anayasa ve 1943 yılında imzalanan Ulusal Pakt ile dinî gruplar arasında dengeli bir sistem (confessional system) kurulmaya çalışılmıştır. Bu dengeye göre Cumhurbaşkanı, Lübnan'ın nüfus açısından o zamanlardaki en büyük dinî grubu olan Maruniler, Başbakan ikinci büyük dinî grup olan Sünniler ve Meclis Başkanı ise üçüncü büyük dinî grup olan Şiiler arasından seçilecektir. Bu güç paylaşımının temeli, 1932 yılında Fransa tarafından yapılan nüfus sayımına dayanmaktadır.³ Bu sayımda Hristiyanların çoğunlukta olduğu bölgelerdeki Şiiler, Hristiyan olarak sayılmışlardır. Alagha'ya göre takiyye⁴ kültürü Şiilerin kim-

³ 1932'den sonra resmî bir nüfus sayımı tekrar yapılmamış olup çeşitli örgütler tarafından yapılmış resmî olmayan sayımlar mevcuttur. Resmî olmayan bu sayımlara göre günümüzde Lübnan'ın en büyük dinî grubunu Şiiler oluşturmaktadır olup onları Sünniler ve Maruniler izlemektedir. Hizbullah mevcut nüfus durumuna dayanarak temsil sisteminin günün koşullarına göre daha adil bir biçimde yeniden düzenlenmesini talep etmektedir.

⁴ Korunmak, gizlenmek, saklanmak, ihtiyat tedbiri almak anlamlarına gelen takiyye kelimesi; can, mal, namus ve her türlü kutsal değerleri tehlike karşısında olan Müslümanların tehlikeden kendilerini kurtarmak ve zarara uğramamak için dinî kimliklerini gizlemeleri anlamına gelmektedir.

liklerini gizlemelerine ve sonuç olarak nüfus oranlarının az hesaplanmasına neden olmuştur (2007: 26). Şiiilerin yoğun olarak Güney Lübnan'da, önemli bir kısmının ise Bekaa'nın ve Baalbek'in kuzeyinde yaşadıkları bilinmektedir. Şiiilerin yaşadıkları yerler o tarihlerde kıtlık, düşük eğitim seviyesi ve yoksulluğun hâkim olduğu bölgelerdir. Bu konuda yapılan araştırmalar da Şiiilerin ekonomik ve sosyokültürel olarak toplumun alt basamaklarında yer aldığını açıkça ortaya koymaktadır. Daher'e göre en büyük dinî grup olan Hristiyanlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı %31,5 iken, bu oran Şiiiler arasında %68,9'dur (2016: 12). Sünnilerin %15'i ve Hristiyanların %17'si orta öğretim mezunu iken bu oran, Şiiiler arasında sadece %6,6'dır. Çoğunluğu kırsalda yaşayan Şiiilerin 1948 yılı itibariyle sadece %10'u şehirlerde yaşamaktadır. Bunlara ek olarak bankaların, ticari şirketlerin ve fabrikaların %70'inin Hristiyanların elinde olduğu ekonomik alanda da Şiiilerin gücü oldukça sınırlıdır. Lübnan'da hane başı gelir ortalama 6247 Lübnan poundu iken Şii bir ailenin ortalama geliri çok daha düşük bir rakam olan 4532 Lübnan poundudur (Daher, 2016:16). Şiiiler, 1945-1955 yılları arasında Lübnan'ın toplam nüfusunun %18'ini oluştururken devlet memuriyetinde Şiiilerin oranı, 1946 yılında %3,2 ve 1955 yılında %3,6'dır (Daher, 2016: 13). Yapılan araştırmalar Lübnan'da nüfus artış hızı en fazla olan grubun Şiiiler olduğunu göstermektedir (El Khazen, 2000: 32). Din ve mezhep temelli sistemde, nüfusları oranında temsil edilmediklerini hisseden ve toplumun en alt tabakasında bulunan Şiiiler, siyasi sistemin yeniden gözden geçirilmesini talep etmişlerdir. Yüksek doğum ve düşük göç oranlarıyla Şiiiler, Lübnan'ın en hızlı büyüyen dinî grubu olmuş ve sosyoekonomik merdivenin en alt basamağındaki en büyük grup olarak siyasi güç ve ekonomik dağılımının yeniden yapılmasını talep etmişlerdir (Alagha, 2007: 26).

Sosyoekonomik şartların yanı sıra Arap-İsrail savaşları ve Filistin meselesi de Lübnanlı Şiiilerin radikalleşme ve siyasallaşma sürecinde derin etkilere sahiptir. 1948 yılında İsrail'in ku-

ruluşu, *Nakba*⁵ ile birlikte çok sayıda Filistinli topraklarından sürülerek komşu ülkelere yerleşmişlerdir. Lübnan'ın güney bölgesi, en fazla Filistinli yerleşimcinin bulunduğu yerlerden biri olmuştur. Bölge böylelikle İsrail'in tek taraflı saldırılarına ek olarak Filistinli gruplarla İsrail arasında çatışmalara da sahne olmaya başlamıştır. Ortaya çıkan güvensiz ortam nedeniyle bölgede yaşayan Şiiiler, bölge dışına özellikle de Beyrut'un arka mahallelerine yerleşmişlerdir. 1970 itibariyle Beyrut'a yerleşenlerin Lübnanlı Şii nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturduğu iddia edilmektedir (Alagha, 2007: 28). 1975 yılında başlayan iç savaşla birlikte Hristiyan milislerin saldırılarına karşı bir araya gelen Şii gruplar arasında etkileşim fırsatı ortaya çıkmıştır. Şiiilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere yaşanan göç ve iç savaş nedeniyle artan çatışmalar, Şii nüfusunun siyasi ve silahlı mücadeleye girişmesinde etkili olmuştur. Pape ve Feldman'a göre Filistinlilerin bölgeye gelişinin yol açtığı problem o kadar büyüktür ki İsrail askerleri Güney Lübnan'ı işgal ettiklerinde üzerlerine çiçek ve pirinç serpilerek karşılanmışlardır (Pape & Feldman, 2010: 198).⁶

Bu olaylar neticesinde radikalleşen Şii toplumunun örgütlenmesinde, Lübnanlı Şii cemaatin önde gelen isimlerinden İmam Musa Sadr'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Musa Sadr, Şiiiliğin önemli havzalarından olan Cebel Amil ile yakın ilişkilere sahip olup dinî eğitimi İran'da almıştır (Alagha, 2007: 30). 1958 yılında İran'dan ayrılan Sadr, Muhammet Rıza Şah'ın 1963 yılındaki halk ayaklanmaları sırasında halka karşı takındığı tutumu eleştirmesi sebebiyle İran vatandaşlığından çıkarılmış ve daha sonra Lübnan vatandaşlığına geçmiştir. İran ile bağlarını koruyan Sadr, zaman içerisinde Lübnan'daki Şii cemaatinin lideri olmuştur. Sadr'ın hayatı üzerine bir kitap yazan Fuad Ajami (1986), onun karizmatik kişiliğinin Şiiiliğin canlanmasındaki en önemli faktörlerden biri olduğunu iddia etmektedir. Sadr, daha adil bir

⁵ İsrail'in kuruluşu, Araplar tarafından büyük felaket anlamına gelen *Nakba* olarak adlandırılmıştır.

⁶ İsrail askerlerinin üzerine serpilene pirinç, bölgede yaşayan halkın İsrail'in işgaline duydukları sevinçten daha çok bölgeye göç etmiş olan Filistinlilere duydukları tepkinin bir tezahürüdür.

sosyoekonomik ve siyasal sistem hedefleyen Şiileri harekete geçirerek örgütlemiştir. Kısa sürede sadece Şiiler açısından değil aynı zamanda bütün Lübnan nezdinde saygı gören ve fikirlerine önem verilen bir kişi olmuştur (Erdem, 2018: 45). Dar bir dinî/mezhebî çerçeveye sıkışmayan, çoğulcu ve bütün grupların eşit temsili ilkesini kapsayan taleplerde bulunmuştur.⁷ Bu kapsamda ilk olarak 1974 yılında, Mahrumlar Hareketi (*Harekât el-Mahrumin*) kurulmuştur. Böylelikle bir yandan İsrail'in saldırılarına karşı mücadele kurumsallaşırken diğer yandan Lübnan devletine karşı haklarını koruyacak bir örgütün çatısı altında birleşmiştir. 1975'te başlayan iç savaşın şiddetlenmesiyle birlikte, Mahrumlar Hareketi'nin askerî kanadı olan EMEL (*Afwaj Al-Muqawmat al-Lubnaniyya*) ortaya çıkmıştır. Sadr, yaptığı çağrıyla Şii gençleri örgüte katılmaya davet etmiştir. Sadr'a göre askerî eğitim namaz gibi bir görevdir ve silah taşımak Kur'an taşımakla aynı anlama gelmektedir (Alagha, 2007: 33). Böylelikle Lübnan tarihinde yüzyıllar sonra ilk defa Şiiler, askerî bir örgütlenmeye sahip olmuşlardır (Erdem, 2018: 47). EMEL, Şii radikalizminin örgütsel anlamda ilk önemli sonuçlarından (Erdem, 2018: 63).

Musa Sadr 1978 yılında Libya'ya yaptığı ziyaret sonrasında orada "kaybolacaktır" (Avon & Khatchadourian, 2012: 23).⁸ Muammer Kaddafi ile görüşme yapmak üzere Libya'ya gittiği iddia edilen Sadr'dan bir daha haber alınamamıştır. Libyalılar, kendisinin Roma'ya giden bir uçakla İtalya'ya gittiğini iddia etmiş olsalar da Roma'ya sadece valizinin gittiği görülmüştür (Ajami, 1986: 21). Sadr'ın Libya'da kayboluşu, Şii inancındaki Mehdi'nin kayboluşu ile ilişkilendirilmiş ve halk arasında Sadr'ın dinî mertebesinin yükselmesini sağlamıştır (Sirriyeh, 2012: 40).

7 Musa Sadr'ın bu dönemlerde İran Şahı ile birlikte çalıştığı, İran gizli servisi SAVAK'tan düzenli maddi yardım aldığını ancak Humeyni'nin yurt dışında güçlenmesi sebebiyle 1972 yılında Şah'tan uzaklaşarak Humeyni'ye destek verdiğini iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Örnek olarak bkz. Abdullah Manaz (2008). *Siyasal İslamcılık 1: Dünyada Siyasal İslamcılık*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 481.

8 Sadr'ın kayboluşuna ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Sadr'ı, onun İran'daki devrimci harekete ve Humeyni'ye yakın olmasından rahatsızlık duyan Muhammed Rıza Şah'ın emri ile İran gizli servisi kaçırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arash Reisinezhad (2018). *The Shah of Iran, The Iraqi Kurds & The Lebanese Shia*, Miami: Palgrave Macmillan.

Sadr sonrasında, EMEL'in liderliğine günümüzde Lübnan Meclis Başkanı da olan Nebih Berri gelmiştir. Berri döneminde EMEL'in söylemindeki İslami vurgu azalmıştır. Berri'nin Filistinli mülteciler konusunda Lübnan hükûmetiyle yakınlaşması ve daha ılımlı bir politika izlemesi, örgüt içinde ayrışmalara neden olmuştur. Daha radikal ve İslami politikaları savunan İslami EMEL bu süreç içerisinde İran'ın da desteği ile Hüseyin el-Musevi tarafından kurulmuştur. İlerleyen yıllarda İslami EMEL'in bir uzantısı olarak Hizbullah ortaya çıkacaktır (Dionigi, 2014: 93).

2. Hizbullah'ın Kuruluşu ve Dönüşümü

Hizbullah, Lübnan'da yaşayan Şiilerin ekonomik ve siyasi problemlerinin yanı sıra uluslararası konjonktüründe tesiriyle 1970'li yılların sonunda Şiiliğe dayanan sosyal ve siyasal bir hareket olarak Lübnan'da kurulmuştur.⁹ Müslüman Kardeşler gibi temel varlık sebepleri otoriter rejimlere karşı direnmek olan bölgedeki diğer İslamcı hareketlerin aksine Hizbullah, uzun yıllar çatışmalara sahne olmuş topraklarda ve mezhebî temsile göre dizayn edilen bir sistem içerisinde kurulmuştur. Örgüt, 1979 İran Devrimi'nden esinlenerek Lübnan siyasi sistemini kontrol etmeyi ve benzer bir devrimi Lübnan'da da gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. 1985 yılında yayınlanan *Açık Mektup*'ta¹⁰ dinî hükümlere ve şeriata dayalı olmadığı gerekçesiyle Lübnan siyasi sistemine dâhil olmayı ve Lübnan devletiyle anlaşmayı reddetmiştir (Atrissi, 2007: 88). Ancak 1990'lı yılların başlarında, iç savaş sonrası dönemin yarattığı çoğulcu siyasal

9 Hizbullah'ın kuruluş tarihi konusunda araştırmacılar çeşitli tarihler üzerinde durmaktadır. Sıkça tekrarlanan görüş Hizbullah'ın İran Devrimi'nin ardından İran'ın desteği ile 1982 yılında kurulduğudur. Ancak Hizbullah konusunda yaptığı çalışmalar ile tanınan Joseph Alagha, Hizbullah'ın kuruluş yılları olarak 1970'lerin sonunu işaret etmektedir ve 1978 yılını tam tarih olarak vermektedir. Lübnan siyasi tarihi ve Şiilerin bu tarih içerisindeki oynadıkları rol göz önüne alındığında Alagha'nın işaret ettiği dönem daha isabetli olduğu görülmektedir. Alagha, Hizbullah'ın kuruluşunda İran'ın ve İran Devrimi'nin rolünü küçümsemekle birlikte ana tema olarak Şiilerin Lübnan'daki siyasi geçmişlerini ele almaktadır. Hizbullah'ın kuruluşu hususunda bu çalışmada da Alagha'nın görüşleri temel alınmaktadır.

10 16 Şubat 1985 yılında yayınlanan *Açık Mektup* Hizbullah'ın ilk deklarasyonlarından biri olup örgütün amacı, ilkeleri gibi meselelerden yola çıkmaktadır. Bu belgede Hizbullah Panislamist ve ümmetçi bir görünüm sergilerken Doğu ve Batı arasında paylaşılmış dünyada kendisini İran'daki rejime bağlı cihatçı bir oluşum olarak tanıtmaktadır.

ortamın etkisiyle radikal duruşu değişikliğe uğrayan örgüt, meşru siyasal süreçlere dâhil olma kararı almıştır.¹¹ Bu kapsamda Hizbullah stratejisini değiştirmiş ve kimliğini mevcut siyasal sistem içerisinde güncel şartlar ve siyasal atmosfer uyarınca yeniden tanımlama sürecine girmiştir (Alagha, 2013: 18). Hizbullah yönetiminde yaşanan değişikliklerin de bu noktada etkili olduğu görülmektedir. Daha radikal politikaların taraftarı olan ve Lübnan devletiyle ilişki geliştirilmesini reddeden Subhi el-Tufeyli'nin yerine 1984 yılında daha yenilikçi olan Abbas el-Musevi seçilmiştir.¹² Musevi'nin 1992 yılında İsrail tarafından bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra ise Hasan Nasrallah genel sekreterliğe seçilmiş ve Musevi'nin başlattığı "infatih" sürecini devam ettirmiştir. Bu süreç içerisinde Hizbullah kimliğinin, yerel (yönetimsel) değişiklikler, iç savaşın bitişi ve Taif Anlaşması¹³ ve uluslararası (Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme) gelişmelerin ekseninde toplumsal bir formda inşa edildiği iddia edilebilir. İran'ın iç siyasetinde yaşanan değişimlerin dış politikaya yansımalarının da Hizbullah'ın siyasal evrim sürecinde etkisi olmuştur. Sekiz yıllık İran-İrak Savaşı'nın 1988 yılında sona ermesi ve 1989 yılında Humeyni'nin ölümü, İran'ı daha pragmatik politikalar izlemeye sevk etmiştir (Elhan, 2016: 49-50).¹⁴ Bunlara ek olarak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte İran, küresel ekonomiye entegre olmak durumunda kalmış bununla beraber yerel sosyoekonomik problemlere olan vurguyu ve bunlara yönelik politikalarını artırmıştır. Devrim sonrası dönemin önemli politikalarından olan devrim ihracı

¹¹ 1975 yılında başlayan iç savaş 1989 yılında imzalanan Taif Anlaşması'nın da etkisi ile 1990 yılında sona ermiştir. Bu savaş sonrası dönemde, bütün silahlı örgütler silah bırakmaya zorlanmıştır ve Lübnan ordusu temel savunma birimi olarak yerini almıştır. Taif Anlaşması'nın bir sonucu olan bu silah bırakma politikası Hizbullah'ı kapsamamaktadır. Hizbullah, Lübnan tarafından silahlı örgüt yerine bir direniş hareketi olarak tanımlanmıştır ve Lübnan Ordusu'na paralel silah bulundurmaya devam etmiştir.

¹² Tufeyli, sonraki süreçte Hizbullah'ı ve İran'ı uzlaşmacı olmak ve devrimin birikimlerini heba etmekle suçlayacaktır. Bkz. Joseph Daher (2016). *The Political Economy of Lebanon's Party of God*, Londra: Pluto Press, 46.

¹³ Hizbullah, Taif Anlaşması'nı büyük oranda kabul etmiştir. Ancak anlaşmanın Lübnan siyasal sisteminden kaynaklı sorunları çözme konusunda eksik olduğunu da belirtmiştir. Silahlı gücünü koruyor olması ve yükselen sivil barış ortamının neticesinde de anlaşmaya karşı sesini yükseltmemiştir.

¹⁴ İran Dış Politikası'nın devrim sonrası süreçte yaşadığı değişimler için ayrıca bkz. Ağah Hazır & Nail Elhan (2018). "Iranian Foreign Policy in Flux: Idealism-Pragmatism Dichotomy Between 1979 and 1999", *Akademik Orta Doğu*, 12(2), 125-140.

politikası büyük oranda etkisini yitirirken iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle beraber AB, Körfez ülkeleri, Çin, Hindistan ve Rusya ile daha yakın ilişkiler tesis edilmeye çalışılmıştır. Humeyni'nin ölümünden sonra Devrim Rehberi olan Ali Hamenei ve Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsanjani, İran'ın yaşadığı politika değişiminin taşıyıcıları olmuşlardır. İran ile Hizbullah arasındaki ilişki bu dönemde daha da derinleşmiştir. Hizbullah 1992 yılındaki seçimlere Hamenei'nin onayını aldıktan sonra girmiştir. 1995 yılında ise Hizbullah, Hamenei'yi dinî rehber olarak tanımlamış Hamenei de de Nasrallah'ı 2000 yılında kendisinin Lübnan temsilcisi olarak ilan etmiştir (Daher, 2016: 45). Bu bağlamda Hizbullah'ın "Arap Baharı"nın 1990'lı yılların başında başladığı ve örgütün Lübnan siyasal sisteminin kilit partisi ve belirleyici gücü hâline geldiği 2011 senesinde gücünün zirvesine ulaştığı söylenebilir (Alagha, 2013: 96).

Örgütün devrimci olarak nitelendirilebilecek "Lübnan'da İslami devlet kurma" söyleminden daha reformist "mevcut siyasal sistem içinde mücadele" fikrine evrilme sürecine "Lübnanlılaşma" ya da *infatih* adı verilmektedir.¹⁵ Örgütün söylemsel ve pratik alandaki bu dönüşümü, yayımlanan belgelerinden de izlenebilmektedir. 1985 yılında yayımlanan *Açık Mektup*'taki İslami söylem, 2009 yılındaki *Manifesto*'da Lübnanlı söyleme dönüşmüştür. Örneğin 1985 yılında Hristiyanlar zımni olarak ele alınırken sonraki süreçte vatandaşlık kapsamında değerlendirildikleri göze çarpmaktadır. Yine *Açık Mektup*'ta Lübnan toprakları İslami bir devrimin yapılacağı ve İslami bir devletin kurulacağı yer olarak tanımlanırken ılımlaşma süreci içerisinde "vatan" olarak tanımlanmaya başlamıştır. Reel politik bir çerçeve içerisinde örgüt kendisini İslami bir örgüt olarak sunmakla kalmamış aynı zamanda Lübnanlı ve milliyetçi bir parti

¹⁵ 1990'ların başında Beyrut Amerikan Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre Lübnanlı Şiiiler'in çoğunluğu zaten Lübnan'da İslami bir devlet kurulması fikrine sıcak bakmamaktadır. Araştırmaya göre Lübnanlı Şiiiler'in sadece yaklaşık %25'lik bir kısmı İslami bir devlet kurulmasını desteklemektedir. Bkz. Avon, D. & Khatchadourian, A. (2012). *Hezbollah: A History of Party of God*. Massachusetts: Harvard University Press, 41. Hizbullah, zaten Lübnanlı bir parti olduğu gerekçesiyle Lübnanlılaşma ifadesine karşı çıkmaktadır ve onun yerine açılım anlamına gelen "infatih" kelimesini kullanmayı tercih etmektedir.

olduğu iddiasını da gündeme getirmiştir.¹⁶ Bu bağlamda rakip Şii gruplar, Sünniler ve Hristiyanlar da dâhil olmak üzere Lübnanlı siyasal gruplarla diyalog ve dayanışma içerisine girilmiş ve yakın ilişkiler tesis edilmiştir. Örneğin 1990'ların sonlarına doğru Hizbullah yetkilileri Lübnan'ın en önemli azınlık gruplarından olan Maruniler ile yakınlaşmışlar ve Lübnan'ın Hristiyan nüfusuyla yakın ilişki kurulmasına önem vermişlerdir. Örgüt, Müslüman olmayan gruplara karşı bu şekilde bir politika geliştirirken kendi yoğun dinî ve ideolojik vurgularına da düzenlemeler getirmiştir. Örneğin 1990'lı yıllarda örgütün dinî ve ideolojik referansları olan sembollerin kullanımında azalmaların olduğu görülmektedir.

1985-1990 yılları arasında örgüt kurumsallaşan bir yapı ve ideolojiyle birlikte siyasal sistemde adaleti ve sosyal değişimi hedefleyen tam teşekküllü bir sosyal harekete evrilmiştir (Alagha, 2013: 21). Hizbullah'ın ılımlaşma süreci 1992 yılında yapılan Lübnan genel seçimlerine gireceğini ilan etmesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Örgüt, seçimlerde propagandasını yaptığı sosyal adalet, sosyal hizmetler ve İsrail karşıtlığıyla başarı kazanmıştır.

Hizbullah, 1980'lerin sonlarından itibaren siyasal ve dinî gündemiyle ilgili daha ılımlı bir tutum sergilemektedir (Bassedas, 2009: 24). Örgütün amacı; Lübnan'da İslami bir devlet kurulması gayesinden İslami düzenin halkın istediği şekilde, doğrudan ve özgür seçimler temelinde uygulanması olarak yeniden düzenlenmiştir (Alagha, 2006: 228). Örgütün siyasal değişim süreci içerisindeki ılımlaşmasına yönelik eylemleri, pratik düzlemde de kendini göstermektedir. Semboller ve sloganlarda yaşanan bu dönüşümlerin amacı, Lübnan kamuoyuna zeytin dalı uzatmaktır. Bu bağlamda 1998 yılında yapılan yerel seçimlerde, Hristiyan nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde dinî ve ideo-

lojik sembollerin kullanımı kısıtlanmıştır. 2000 yılında İsrail'in Güney Lübnan'da işgal ettiği bölgelerden büyük oranda çekilmesinin ardından Hizbullah bayrağındaki "Lübnan'da İslami Devrim" sloganı, daha Lübnanlı ve ılımlı olan "Lübnan'da İslami Direniş" ile değiştirilmiştir (Saouli, 2019: 104). Yine buna paralel olarak 2001 yılında, Hizbullah'ın yayın organlarında bulunan Humeyni ve Hamenei fotoğrafları yeniden düzenlenmiş ve yer verilen Kur'an ayetleri büyük oranda azaltılmıştır. 14 Şubat 2005'te Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesiyle başlayan ve Suriye'nin Lübnan'daki askerlerini çekmesiyle sonuçlanan süreçte, Suriye'ye destek kapsamında Hizbullah öncülüğündeki 8 Mart İttifakı'nın düzenlediği mitinglerde, Hizbullah kendi bayraklarının yanı sıra Lübnan bayraklarını da taşımıştır.¹⁷

Her ne kadar silah kullanımını Şebaa Çiftlikleri'nin İsrail işgalinden kurtarılması ve Lübnan'ın toprak bütünlüğünün İsrail'e karşı korunması gibi belirli konularla sınırlı tutsa da Hizbullah, Lübnanlı diğer yerel aktörlerle ilişki kurarken çoğulcu uygulamaları tercih etmiştir (Schwedler, 2006: 9). Örgüt, 2009 yılındaki manifestosunda tam bir "Lübnanlılaşma"yı hedeflemiş ve değişimin siyasal yollarla olması yönünde iradesini ilan etmiştir. Lübnan'da İslami bir devrimin yapılması gibi idealler artık Hizbullah'ın söylemlerinde kendine yer bulmamaktadır (Alagha, 2013: 215). *2009 Manifestosu* ile Hizbullah, devrim yapma amacını bırakarak Lübnan siyasal sistemine dâhil olmuş, mezhep ve din farkı gözetmeksizin bütün Lübnanlılara hitap eden bir parti olmaya çalışmıştır. Lübnan'da meşru siyasal zeminde bulunmak ideali, İslami bir devrim yapma idealine tercih edilmiştir (Alagha, 2013: 218).

¹⁶ Hizbullah'ın ılımlaşma süreci kimi yazarlar tarafından ideolojik ve süreç bir tavır olarak değerlendirilmemektedir. Örneğin, Judith Palmer Harik'e göre Hizbullah'ın yumuşama süreci taktiksel bir manevradır ve örgüt İslami bir devlet kurma idealini saklı tutmaktadır.

¹⁷ 8 Mart İttifakı Hizbullah ve çeşitli Hristiyan ve Sünni gruplardan oluşmaktadır. İttifak, 8 Mart 2005 tarihinde yapılan Suriye'ye destek amaçlı mitingden sonra kurulmuştur. Bu mitingde, Lübnan'daki iç savaş durdurduğu, Lübnan'da istikrarın sağlanmasına yardım ettiği ve Lübnan'ı İsrail'e karşı koruduğu gerekçeleriyle Suriye'ye teşekkür edilmiştir. Bu ittifaka karşı Refik Hariri'nin oğlu Saad Hariri öncülüğünde 14 Mart İttifakı kurulmuştur. Bu ittifak, Suriye'nin Lübnan iç işlerine karışmasına karşı çıkmaktadır.

3. Hizbullah-İran İlişkisi

Avon ve Khatchadourian'a göre Lübnanlı bazı mezhebî gruplar, yüzyıllar boyunca yabancı güçlere Lübnan'daki iç düşmanlarına karşı bir avantaj elde etmek için başvurmuş ve bunun sonucunda belli gruplar bir aktörü işgalci olarak tanımlarken diğerleri kurtuluş gücü olarak nitelendirmiştir (Avon & Khatchadourian, 2012: 11). Örneğin Maruniler, Fransa ile yakın ilişki içerisinde olmuş ve bu durum, Şii gruplar tarafından genellikle eleştirilmiştir. Benzer bir biçimde İran ve Suriye ise Lübnanlı farklı gruplar için farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu iki ülke, genel olarak Sünni gruplar tarafından Lübnan'a etki etme çabasındaki bir dış güç olarak görülürken Şii grupların önemli bir bölümü bu yaklaşımı reddetmektedir.

İran'ın Lübnanlı Şiiler ile olan tarihî ilişkisi, Safeviler döneminde İran'ın "Şiileştirilmesi" ile başlamıştır. Lübnanlı Şiiler, İran'a din adamı göndererek Safeviler'in "Şiileştirme" politikalarına etki etmişlerdir. Bu ilişki, İran Devrimi öncesinde İranlı devrimci İslamcıların¹⁸ Hizbullah'a destek vermesiyle güçlenmiştir. Örneğin Humeyni, Irak'ta sürgünde bulunduğu 1965-1978 yılları arasında İsrail'in saldırganlığından ve Filistin meselesinden endişe duymuş ve Lübnanlı Şiilerin direnişine destek olmak amacıyla Şii gruplara "humus" göndermiştir.¹⁹

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra, bu destek daha kurumsal bir şekilde yürütülmüştür. İran'da yeni kurulan rejimin iki önemli ideolojik prensibi bulunmaktadır. Bunlardan ilki "ne Doğu ne de Batı" ilkesi etrafında özetlenebilecek, anti-emperyalizm ve bağımsızlık ilkesine dayalı üçüncü dünyacılık'tır. İkincisi ise bölgedeki İslamcı hareketlerin desteklenmesini, İsrail'e karşı İslami direniş ör-

¹⁸ 1979'daki devrime kadar İran'ı yöneten M. Rıza Şah, İslamcı hareketlere karşı mesafeli bir tavır takınmıştır. Bu sebeple devrime kadarki süre içerisinde İran'dan İslamcı hareketlere yapılan yardım ve destekler devlet tarafından değil din adamlarının katkılarıyla olmuştur. Bu sebeple devrim öncesi bu yardım ve destekler ifade edilirken "İranlı devrimci İslamcılar" ifadesi kullanılmaktadır. Ancak devrimden sonra yapılan destek ve yardımlarda devlet desteği söz konusudur ve bunun gösterilmesi açısından "İran" ifadesi kullanılmaktadır.

¹⁹ Humus, beşte biri anlamına gelmekte olup herhangi bir kazancın hayır amacı ile harcanan kısmıdır.

gütlerinin güçlendirilmesi ve mümkünse İslamcı rejimlerin kurulmasını kapsayan rejim ihracı politikasıdır. Bu bağlamda İran, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi üzerine İsrail'e karşı Hizbullah savaşılarını eğitmek için Devrim Muhafızları Ordusundan 1.500 kadar askeri Suriye'deki eğitim kamplarına göndermiştir (Daher, 2016: 27). Dionigi, İran'ın Lübnan'ın iç işlerine karışmaya başlamasını, İsrail'in 1982 yılında Lübnan'ı işgal etmesinin "beklenmedik" bir sonucu olduğunu iddia etmektedir (2014: 92).²⁰ Buna ek olarak İran, Lübnan'da İslami bir şuranın kurulmasına öncülük etmiştir. Bu şuranın beş üyesinden ikisi 1982-1986 yılları arasında İran'ın Suriye Büyükelçiliği görevini yapmış olan Ali Ekber Muhteşemi ve Devrim Muhafızları Ordusu komutanlarından Ahmet Kenani'dir. Söz konusu şura hem Hizbullah'ın Lübnan'daki ajandasını organize etmiş hem de Hizbullah ve İran arasında iletişimi sağlayan bir aracı işlevi görmüştür. Lübnan'daki otorite boşluğundan ve siyasi karmaşadan faydalanmak isteyen İran, Ali Ekber Muhteşemi vasıtasıyla Şii toplumunun ileri gelenleriyle toplantılar yaparak Hizbullah'ın etkisinin artarak yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.²¹ Muhteşemi'ye göre İran, Lübnan'daki direnişi kendi şehirlerini askerî ve siyasi olarak nasıl destekliyorsa öyle destekleyecektir (Daher, 2016: 29).

İran'daki bazı siyasi elitlere göre devrim, İran'la kısıtlı kaldığı müddetçe başarısızlığa mahkûm olacaktır ve Lübnan, devrimci fikirlerin yayılması için önemli bir platform olarak değerlendirilmektedir (Avon & Khatchadourian, 2014: 24). Gerges, bu noktada İran'ın Lübnan'a yardımlarının İsrail'e karşı doğrudan savaşı hedeflemediği aksine önceliğin Lübnan'daki Şiileri siyasallaştırmak olduğu iddiasındadır (2006: 85).

²⁰ Dionigi'nin aktardığına göre Ayetullah Fadlallah ve Tufeyli, İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında İran'da bir konferansta bulunmaktadır. İşgal haberi alındığında, İran'dan yardım talep edilmiştir. İran ise bu yardımı kabul etmiş ve elit birliklerinden bir kısmını Suriye üzerinden Lübnan'a göndermiştir.

²¹ Türkiye'de özellikle İslami camia, Ali Ekber Muhteşemi'yi Türkiye'de yayımlanan İslamcı dergilerdeki yazılarından tanımaktadır. Bir dönem, *Dünya ve İslam* gibi dergilerde İran Devrimi ve Filistin gibi meselelerde makaleleri yayımlanmıştır. 1981 ve 1985 yılları arasında Şam Büyükelçiliği görevinde bulunan Muhteşemi daha sonra İran İslam Cumhuriyeti İçişleri Bakanı olmuştur.

Takip eden yıllarda Hizbullah, İran'ın maddi ve manevi desteğini almaya devam etmiştir. Alagha'nın işaret ettiği ve Hizbullah'ın temelilerinin atıldığı 1970'lerin sonu, Humeyni'nin desteği ile Lübnan'a gelen şah karşıtı İranlıların burada dinî ve askerî eğitim merkezleri kurdukları yıllardır (2007: 37). Lübnan'a gelen İranlılar, İsrail ordusu ile savaşmak isteyen Lübnanlı gençlere eğitim vermişlerdir. İran'daki devrimle birlikte ise Lübnan, İran'ın devrim ihracı politikalarının önemli bir hedefi hâline gelmiştir.

Hizbullah'ın Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kasım ise İran'ın Lübnan'ın sosyal ihtiyaçlarına katkıda bulunmak ve İsrail'e karşı direnişine destek vermek amacıyla Hizbullah ile ilişki kurduğunu iddia etmektedir (2007: 258). Gerçekten de İran'ın geniş çaplı maddi desteğiyle birlikte Hizbullah; sosyal, kültürel ve ekonomik olarak mahrum bölgelerde yürüttüğü sağlık, eğitim ve sosyal yardım gibi faaliyetlerinde büyük gelişme sağlamıştır. Karşılığında ise örgüt Lübnan'daki sosyal ve siyasi tabanını kuvvetlendirerek popüleritesini artırma fırsatı yakalamıştır. Kasım'a göre İran ile olan ilişki zamanla daha fazla ilerlemiş ve gelişmiş olmakla birlikte başlangıcından itibaren olumlu bir altyapıya sahiptir. Bu ilişki; ideolojik, dinî ve stratejik parametreler etrafında şekillenmektedir. Hizbullah, İran'da kurumsallaşan Velayet-i Fakih yönetim anlayışına inanmaktadır ve Humeyni'yi Müslümanların meşru rehberi ve imamı olarak kabul etmektedir. İran'da devrimle birlikte İslam Cumhuriyeti, yönetim biçimi olarak seçilmiştir ve bu Hizbullah'ın inandığı ve savunduğu prensiplerle uyumaktadır. Uygulamada yaşanan farklılıkların ise iki tarafın kendine has özelliklerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Devrimle birlikte antiemperyalizm ve bağımsızlık yönünde değişen İran dış politikasının, Hizbullah'ın savunduğu siyasi çizgiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Kasım'a göre İran'da iktidara kim gelirse gelsin Hizbullah-İran ilişkileri değişmeden devam edecektir (2007: 259).

3.1. İdeolojik/Dinî Dayanak

1979 yılındaki İslam devrimle değişen İran dış politikası; üçüncü dünyacı, emperyalizm karşıtı ve Panislamist bir yönde tasarlanmıştır. Devrime öncülük eden ve daha sonra ülkenin lideri olan Ayetullah Humeyni, yeni kurulan rejimi Pehlevi yönetiminin karşıtı olarak konumlandırmıştır. Amerikancı politikalar izlemekle ve Batı'nın etkisi altında kalmakla suçlanan şah, dış güçlerin "oyuncağı" olarak görülmekteydi. Devrim ile birlikte İran, ezilenlerin (*mustazaf-lar*), baskıcılar (*müstakberler*) karşısında koruyuculuğu yapmaya başladığını savunmuştur. Böylelikle yeni kurulan İslam Cumhuriyeti'nin siyasi elitleri, bölgede sınırlara bağlı kalmaksızın geleceğe dair bir vizyonun öncülüğünü yapmışlardır. Devrimden sonra kabul edilen anayasa, bu dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu bağlamda anayasada yer alan dış politikaya ilişkin maddeler, sadece İran'ın dış politikasındaki ulusal çıkarları tanımlamamakta, bütün ezilenler için geçerli olan evrensel bir vizyon geliştirmektedir. Örneğin Anayasanın 152. maddesine göre "İran'ın dış siyaseti; her türlü egemenlik kurma ve egemenlik altına girmeyi reddetmek, ülkenin her alanda bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak, bütün Müslümanların haklarını savunmak, egemenlik peşindeki güçlere karşı hiçbir taahhütte bulunmamak ve savaş açmayan devletlerle barışçı ilişkiler yürütmek esasına dayanır". 154. madde ise "İran; toplumların tümünde insan saadetini, kendi gayesi bilir ve bağımsızlık, hürriyet, hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Diğer milletlerin iç işlerine her tür müdahaleden tam olarak kaçınmakla beraber mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder" demektedir. Bu vizyon, Ortadoğu bağlamında bütün bölgesel yönetimlerin reddi anlamına gelmektedir ve İsrail karşıtlığıyla birleştiğinde İran'ın Müslümanların koruyucusu olarak yeni bir kimlik inşa etmesini sağlamaktadır.

İnan'ın Lübnan'a olan ilgisinde de bu motivasyonun varlığından bahsedilebilir. 1982 yılında İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesiyle birlikte İnan, Hizbullah'ı destekleyerek İsrail karşıtı gündemden faydalanma fırsatını yakalamıştır. Lübnan'da sosyal ve demografik olarak dezavantajlı konumdaki Şii nüfus, ekonomik ve siyasal temsiliyet bakımından da mahrum durumdaydı. 1932 nüfus sayımına göre Şiiler, Lübnan'daki en büyük üçüncü cemaat olsa da sistem içerisinde gerçek anlamıyla temsil edilemedikleri inancındaydı. Buna İsrail'in saldırıganlığı da eklendiğinde, radikalleşmelerinin arkasındaki sebepler netleşmektedir. İnan'ın baskıya karşı direniş mesajıysa Şiilerin radikalleşmesini ve siyasallaşmasını yönlendirecek bir ateşleyici olmuştur (Shanahan, 2005: 108). Dolayısıyla hem içsel hem de dışsal faktörlerin etkisiyle Şiiler radikalleşmiş ve siyasallaşmıştır.

İnan'ın Hizbullah'a verdiği destek Hizbullah ve EMEL arasındaki görüş farklılıklarının yoğunlaşmasına neden olmuş ve Hizbullah'ın Lübnan'daki diğer Şii örgütler üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. Ancak Şii gruplar arasındaki mücadelenin İsrail'e karşı direniş zarar verdiğinin anlaşılması, İnan'ın yeniden devreye girmesine neden olmuştur.²² İnan ve Suriye öncülüğünde 1989 yılında yapılan Şam Anlaşması ile Hizbullah'ın silahlarını koruması ve İnan'ın Hizbullah aracılığı ile İsrail'in kuzey sınırlarına erişimi sağlanırken İnan-Suriye ittifakı da sağlanmıştır (Ehteshami & Hinnebusch, 1997: 134).

Adaletsizliğe karşı direniş ve isyan, İnan'ın Hizbullah ile ilişkilerinde önemli bir etkidir. Hizbullah, Şii tarihinin bu "talihsiz" mirasını paylaşmakta ve politikalarında bu geçmiş referans vermektedir. Kerbela ve Aşura söylemleri, adaletsizliğe ve baskıya karşı haklı direniş temsil etmekte olup Hizbullah savaşçılarının düşmana karşı hevesli ve tutkulu bir motivas-

yon kazanmasını sağlamaktadır. İnan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, İnan ile Hizbullah arasındaki bağın ideolojik temellerini açıklamak için ortak Şii geçmişine dikkat çekmektedir. Ruhani'ye göre Hizbullah'ın İsrail'e karşı direnişinin temeli Aşura'dır (Akbarzadeh, 2016: 131). İnan'ın Kudüs'ü İsrail işgalinden kurtararak özgürleştirme söylemi Lübnanlı Şiiler arasında popülerlik kazanmıştır. Arap devletlerinin İsrail'e karşı başarı kazanamamış olmalarından hareketle İnan, İsrail karşıtı kampa liderlik etme iddiasında olmuştur. Ancak bu duruş, İnan'ın Arap komşularının İnan'ın devrimci hükümetini kendilerine karşı bir tehdit ve istikrarsızlık kaynağı olarak görmelerine neden olmuştur. İnan yine de liderlik ve Kudüs'ün İsrail işgalinden Lübnan Şiileri ile el ele kurtarılması gibi iddialarını sürdürmektedir. Bu, Hizbullah'a ilham kaynağı olmaktadır. Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Naim Kasım'a göre Lübnan'da din âlimleri ve İslami gruplar, devrimci İnan'da bir umut ve destek kaynağı bulmuşlardır (2005: 235).

3.2. Stratejik Bağ

Hizbullah-İnan ilişkisi, stratejik hesaplamaların toplamını oluşturduğu siyasi ve dinî/ideolojik bir birlikteliktir. İnan, Ortadoğu'da İslami bir devletin kurulmasına öncülük etmek ve nüfus alanını genişletmek amacıyla bölgedeki İslami hareketlere siyasi, mali ve lojistik destek sağlamıştır (Bassedas, 2009: 24). Hizbullah da bu konjonktürde desteklenmiştir. Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah, ideolojik olarak İnan'ı ve dinî olarak İnan'ın dinî rehberliğini takip eden örgütün arkasında 1982 yılından bugüne kadar İnan'ın siyasi, finansal ve lojistik desteği olduğunu iddia etmiştir (Alahed News, 2012). Buna karşılık olarak Hizbullah, İnan'ın dinî liderliğine ve otoritesine itaat etmiştir ve İnan'ın dinî rehberliği, Hizbullah'ın uluslar üstü bağlılığı olmuştur (Saad-Ghorayeb, 2002: 71).

1979 yılındaki devrim ile birlikte İnan'ın dış politikası ABD'nin "bölgedeki jandarması" rolünden ABD ve İsrail karşıtlığına doğru sert bir değişime uğramıştır. Böylelikle devrim sonrası süreçte, ABD ve İsrail "büyük ve küçük

²² Bu meseleye dair İnan'ın o dönemdeki Lübnan Büyükelçisi Muhammed Hasan Aktari, "Emel ve Hizbullah arasındaki çatışma çok kötüydü ve birçok olumsuz sonucu vardı. Bu yüzden problemi çözmek için elimizden geleni yaptık... Uzlaşmanın iyi gittiğine ve İnan ile Suriye arasında her zamankinden daha fazla güvenin temeli oluşturduğuna inanıyoruz. Suriye, ilk günden beri İnan'ın yanında durdu" demiştir. Bkz. Shahram Akbarzadeh (2016). "Why does Iran need Hizbullah?", *The Muslim World*, 106(1), 130.

şeytanlar” olarak adlandırılmış ve düşman ilan edilmişlerdir. Bu çerçevede İran, 1982’de İsrail işgaline uğrayan Lübnan’da bir “direniş” hareketi olarak Hizbullah’ın örgütlenmesini sağlamıştır ve İslami Cihad ve Hamas gibi Filistinli direniş örgütlerinin en büyük destekçisi olmuştur (Sinkaya, 2015: 148). Özellikle 11 Eylül 2001’deki terör saldırılarından sonra ve ABD yönetimi teröre karşı savaş ilan etmiş, “şer eksenini” olarak adlandırdığı İran da dâhil olmak üzere bazı ülkeleri teröre destek vermekle itham ederek Ortadoğu’yu bu bağlamda dizayn etme hedefini ortaya koymuştur. Ancak ABD’nin bu adımları bölgedeki direniş örgütlerinin ve onların destekçisi olarak İran’ın tepkisini çekmiştir. Bu bağlamda İran, Suriye ve Hizbullah’ın da dâhil olduğu bölgedeki çeşitli örgütlerle birlikte Direniş Cephesi’ni oluşturmuştur. Devrim sonrasında İran’ın bölgedeki en önemli kazanımı, İsrail karşısında Filistin direnişine verdiği desteğin Lübnan’da Hizbullah’ın güçlenmesinin ve Suriye ile kurulan yakın ilişkinin bir sonucu olarak güçlü bir eksen kurmuş olmasıdır. İran bu eksenini siyasi, ekonomik ve lojistik vasıtalarla desteklemektedir. Örneğin Hizbullah’ın Lübnan’da siyasi varlığını ve İsrail’e karşı gücünü koruması, İran’ın Suriye üzerinden göndereceği yardımlara bağlıdır. Dara Conduit bu bağlamda, İran’ı Hizbullah’ın oksijen deposu olarak nitelendirirken Suriye’yi de bu oksijeni taşıyan hava borusu olarak tanımlamaktadır (2014: 102). Bu kapsamda, devrim veya isyan yoluyla Suriye’de Esad yönetiminin yıkılması, “direniş ekseninin altın halkasının” kopması anlamına gelecektir ve İran bölgedeki en önemli güç unsurlarından birini kaybedecektir (Sinkaya, 2015: 154). Bu gelişmeden İran’ın, Hizbullah da dâhil bölgedeki diğer müttefikleri olumsuz etkilenecektir ve İran’ın bölgesel gücü zayıflayarak etkisi kaybolacaktır.

Sonuç

Her ne kadar Hizbullah açılım süreciyle Lübnan siyasi sistemine entegre olarak Lübnan’da İslami bir devrim yapma ve dine dayalı bir devlet kurma amacını terk ettiğini söylese de örgütün siyasal süreçleri araçsallaştırarak taktiksel bir yumuşama dönemi içerisinde olduğu ve asıl amacını saklı tuttuğu iddia edilmektedir (Conduit, 2014: 83). Örneğin Judith Harik, Hizbullah’ın ılımlaşma sürecinin ılımlılıktan daha çok oportünist olduğunu ve örgütün ulusal yaşamın birçok alanında nüfuzunu arttırmak için uygulamaya başladığı yeni bir taktik olduğunu savunmaktadır (2004: 3-4). 2011’de başlayan Suriye iç savaşına dahil, örgütün “infithah” adını verdiği açılım sürecinin önemli bir testi olmuş ve bu sürecin ideolojik bir dönüşümün sonucu mu yoksa stratejik bir politika değişikliği mi olduğunu göstermiştir. Hizbullah, Beşşar Esed’in yanında savaşa girerek, Lübnan siyasi sistemine bağlılığından daha çok İran’a ve direniş eksenine bağlılığını göstermiştir. Avon ve Khatchadourian, Hizbullah’ın *Cornellian* bir ikilem içerisinde olduğunu iddia etmektedir (Avon & Khatchadourian 2012: 163). Buna göre Hizbullah, bir yandan Lübnan’daki desteğini kaybedeceği endişesiyle İslami bir devlet kurma hedefini ilan edemezken diğer yandan İran’ın desteğini kaybedeceği için İslami bir devlet kurma fikrinin uzun dönemdeki amacı olduğunu reddedememektedir. Ancak her ne kadar Hizbullah çoğulculuğun ve demokrasinin tarafındaymış gibi dursa da 1985 yılında deklare edilen *Açık Mektup*’tan bu yana uyguladığı politikalar, onun İran’ın Velayet-i Fakih sisteminden ilham alan İslami bir demokrasi hedeflediğini göstermektedir. Lina Khatib’e göre Hizbullah’ın temel hedeflerinden biri İslam dünyasına liderlik etmektir (2014: 14-15). Lübnan içerisinde gücünü arttırmaya yönelik politikaları ve hükümeti etkilemeye yönelik maksadı, bu temel hedefin araçları durumundadır. Ancak Suriye iç savaşına dahil ve bunun sonucu olarak bölgede özellikle Sünnilerin desteğini kaybetmesi, Hizbullah’ın bu hedefini aksatacağa benzemektedir.

İnan ile ilişkileri bağlamında düşünöldüğünde ise Hizbullah, İnan'dan siyasi, askerî ve lojistik destek görmektedir. Şii cemaatinin ihtiyaçlarının karşılanması ve İsrail'e karşı Hizbullah'a silah teminiyle savaşçılarının eğitilmesi hususlarında İnan'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda düşünöldüğünde, İnan ile Hizbullah arasında karşılıklı çıkarların uyumu göze çarpmaktadır. Ancak Hizbullah'ı İnan'ın bölgede kullandığı bir araç olarak nitelendirmek, Hizbullah'ın Lübnanlı bir siyasi parti olarak rolünü inkâr etmek anlamına gelmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı raporlarında da belirtildiği üzere her ne kadar İnan ile çıkar birlikteliği içerisinde olsa da Hizbullah, Lübnan söz konusu olduğunda bağımsız hareket etme kapasitesine ve isteğine sahiptir (Cordesman, 2006: 254). Hizbullah'ın kendisine destek veren İnan ve Suriye ile ilişkileri "karar veren-uygulayan" ilişkisinin ötesindedir. Hizbullah'ın Suriye ile ilişkileri, Suriye'nin Lübnan'dan 2005 yılındaki zorunlu çıkışı ve 2006 yılında Hizbullah'ın İsrail'e gösterdiği direnişin bir sonucu olarak Hizbullah'ı, ikili ilişkilerde daha güçlü bir konuma getirmiştir. Hizbullah'ın bu konumu, Suriye'deki iç savaşa dâhil olmasıyla birlikte daha da güçlenmiştir. Hizbullah'ın İnan ile ilişkileri ise siyasi, ideolojik, finansal ve lojistik iş birliğinden oluşmaktadır. İki aktör de ortak çıkarlar etrafında hareket etmektedir. İnan'ın desteği her ne kadar Hizbullah'ı İnan'a karşı daha bağımlı bir pozisyona soksa da örgütün siyasi bir aktör olarak Lübnan'daki rolü, onun İnan'ın bir uydusu ya da uzantısından ibaret olmadığını kanıtlamaktadır.

Kaynaklar

- Ajami, F. (1986). *The Vanished Imam: Musa al Sadr and the Shia of Lebanon*. Londra: Cornell University Press.
- Akbarzadeh, S. (2016). Why does Iran need Hezbollah? *The Muslim World*, 106(1), 127-140.
- Alagha, J. (2006). *The Shifts in Hezbollah's Ideology*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Alagha, J. (2007). *Hizbullah: Silahlı Mücadeleden İktidar Partisine*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alagha, J. (2013). *Hizbullah's DNA and the Arab Spring*. Yeni Delhi: KW Publishers.
- Alshaer, A. (2014). *The Poetry of Hizbullah*. L. Khatib, D. Matar ve A. Alshaer (Ed.). *The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication içinde* (ss. 119-152). Londra: Hurst & Company.
- Atrissi, T. (2007). *Political Islam in Lebanon*. M. Emerson ve R. Young (Ed.). *Political Islam and European Foreign Policy: Perspectives from Muslim Democrats of the Mediterranean içinde* (ss. 86-98). Brussels: Centre for European Policy Studies (CEPS).
- Avon, D. & Khatchadourian, A. (2012). *Hezbollah: A History of Party of God*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Bassedas, M. (2009). *Hezbollah's Identities and Their Relevance for Cultural and Religious IR*. International Catalan Institute for Peace (ICIP) Working Papers.
- Conduit, D. (2014). *Hizballah in Syria: The Limits of the Democracy/Moderation Paradigm*. *Orta Doğu Etütleri*. 5(2), 81-114.
- Cordesman, A. (2006). *Arab-Israeli Military Forces in Era of Asymmetric Wars*, London: Praeger Security International.
- Daher, J. (2016). *The Political Economy of Lebanon's Party of God*. Londra: Pluto Press.
- Dionigi, F. (2014). *Hezbollah, Islamist Politics and International Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Ehteshami, A. & Hinnebusch, R. (1997). *Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System*. Londra & New York: Routledge.
- El Khazen, F. (2010). *Breakdown of the State in Lebanon, 1967-1976*, Cambridge: Harvard University Press.
- Elhan, N. (2016). İran Devrimi'nin Türkiye'de Yansımaları: İrancılık ve İrancı İslamcılık. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*. 3(2), 28-57.
- Erdem, G. (2018). Lübnan'da Şii Siyasi Hareketin Evrimi: Emel'den Hizbullah'a. *The Turkish Yearbook of International Relations*. 49(1), 21-55.
- Gerges, F. (2006). *Journey of Jihadist: Inside Muslim Militancy*. Orlando: Houghton Mifflin Harcourt.
- Harik, J. (2004). *Hezbollah: The Changing Face of Terrorism*. New York: I.B. Tauris.
- Hazır, A. & Elhan, N. (2018). Iranian Foreign Policy in Flux: Idealism-Pragmatism Dichotomy Between 1979 and 1999. *Akademik Orta Doğu*. 12(2), 125-140.
- Kasım, N. (2005). *Hizbullah: The Story from Within*. Londra: Saqi Books.
- Kasım, N. (2007). *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*. İstanbul: Karma Kitaplar.
- Khatib, L. (2014). *Hezbollah's Political Strategy*. L. Khatib, D. Matar ve A. Alshaer (Ed.). *The Hizbullah Phenomenon: Politics and Communication içinde* (13-38). Londra: Hurst & Company.
- Manaz, A. (2008). *Siyasal İslamcılık 1: Dünyada Siyasal İslamcılık*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pape, R. & Feldman, J. (2010). *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It*, Chicago: University of Chicago Press.
- Reisinezhad, A. (2018). *The Shah of Iran, The Iraqi Kurds & The Lebanese Shia*. Miami: Palgrave Macmillan.
- Roy, O. (2008). *The Politics of Chaos in the Middle East*. Londra: Hurst&Co.
- Saad-Ghorayeb, A. (2002). *Hizbullah: Politics and Religion*. Londra: Pluto Press.
- Saouli, A. (2019). *Hezbollah: Socialisation and Its Tragic Ironies*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Schwedler, J. (2006). *Faith in Moderation: Islamist Parties in Jordan and Yemen*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shanahan, R. (2005). *The Shia of Lebanon: Clans, Parties and Clerics*. Londra: Tauris Academic Studies.
- Sinkaya, B. (2015). Suriye Krizi Karşısında İran'ın Tutumu ve Şam-Tahran İttifakının Temelleri. *Akademik Orta Doğu*. 10(1), 131-160.
- Sirriyeh, H. (2012). *The Emergence of Hezbollah and the Beginnings of Resistance, 1982-85*. C. Jones & S. Catignani (Ed.). *Israel and Hezbollah: An Assymetric Conflict in Historical and Comparative Perspective içinde* (ss. 39-48). Londra: Routledge.
- **Çevrimiçi Kaynaklar**
- Alahed News. (2012). Syyed Nasrallah Speech on birthday of the Holy Prophet Mohammad, Alahed News, Erişim Tarihi: 1 Aralık 2018, <http://www.english.alahednews.com.lb/essaydetails.php?eid=19975&cid=453>
- Pew Global. (2014). Unfavorable Views of Hezbollah on the Rise in Middle East; Steady in Lebanon, Pew Global web, Erişim Tarihi: % Kasım 2018, <http://www.pewglobal.org/2014/07/01/concerns-about-islamic-extremism-on-the-rise-in-middle-east/pg-2014-07-01-islamic-extremism-07/>

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İnan Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İnan ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İnan ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İnan ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İnan iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İnan'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İnan Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"